

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Børge L. Barløse: Af Peschcke-slægtens historie

Ib Andersen: Birkefogederne i Varnæs

Arne Fog Pedersen: Hans Lund

Chr. Stenz: Hans Lund in memoriam

Læsekrog på Haderslev Amts museum

Boganmeldelser

MAJ

5 · 1969

45. ÅRG.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

holder ÅRSMØDE

søndag den 18. maj 1969 kl. 14 i forsamlingshuset i Stubbæk.

DAGSORDEN:

1. Formandens beretning.
2. Kassereren aflægger regnskab.
3. Lovændring.
4. Valg. Følgende styrelsesmedlemmer afgår efter tur:
Chr. Stenz, S. Schoubye, Hans-Iver Toft,
Inger Bjørn Svensson, G. Japsen.
5. Eventuelt.

Efter kaffebordet (pro persona 5,00 kr. incl. betjening) taler professor H. P. Clausen, Århus, om »Den nationale udvikling i Sønderjylland 1830–48 som problem i dansk udenrigspolitik«.
Vore medlemmer opfordres til at møde talrigt frem.

Styrelsen.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af *Historisk Samfund for Sønderjylland* som selvstændig publikation, koster årlig 22,50 kr. incl. MOMS og gratis tilsendt. Abonnement og enkeltnumre (kr. 3,75 stykket incl. MOMS og forsendelse, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen – Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83 eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis på anmodning.

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri Idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10–28/3.

3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5–28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brier.

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.

Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

H. P. Hansen Grünfeld med sønnesønnen Rolf Grünfeld.

Et bidrag til PESCHCKE-SLÆGTENS historie

I Sønderjysk Månedsskrifts septemhernummer 1968 (side 269) skrev skoleinspektør Børge B. Barløse, Åbyhøj, om skorstensfejermester F. C. S. Peschcke i Slesvig. Nu har han samlet en række oplysninger fra Peschckeslægtens ældre medlemmer og giver en kort oversigt over familiens spredte grene.

Man har ment, at historikerne i nogen grad har glemt eller fortiet den indsats, som skorstensfejermester F. C. S. Peschcke i Slesvig øvede i forrige århundrede. »Han optræder som sædvanlig ligesom i en fodnote og har ikke som svogeren, H. P. Hansen Grünfeld, haft held til at påkalde sig

historikernes opmærksomhed«, hævdede f. eks. bibliotekslektor Poul Kürstein i forbindelse med hundredåret for valget til Det nordtyske Forbunds grundlovgivende rigsdag.¹

Hertil er dog at bemærke, at der i den seneste tid er kastet nyt lys over Peschckes medvirken ved de opinionsundersøgelser, der fandt sted i sommeren 1866.² Og bortset herfra er det i virkeligheden ikke så ganske lidt, man ved om skorstensfejrmesteren og hans familie. Det er hensigten i det følgende at vise, at et kildemateriale dog trods alt er for hånden, og at nulevende slægtninge har kunnet yde interesseret – og uundværlig – hjælp til klarlæggelse af familiemønstret.

Om en udtømmende slægtsmonografi bliver der imidlertid ikke tale. Skulle genealogiens strengeste krav tilgodeses, ville det forudsætte årelange undersøgelser. Hvis fremstillingen blot i nogen grad kan tjene som udgangspunkt for en senere forskning eller bidrage til at fæstne billedet, er hensigten dermed nået.

*

Ifølge en familietradition, der kommer til orde første gang i begyndelsen af dette århundrede (i grosserer A. Peschcke Kødets barndomserindringer), stammer slægten fra Polen. Peschcke Kødets morfader, skorstensfejer Carolus Ludowicus Peschcke, var i en ung alder kommet til Sønderborg, men ingen havde formået at fralukke ham oplysninger om hans families fortid. Der ymtes dog om, at en af hans forfædre havde været en polsk adelsmand, der beklædte en fremtrædende stilling i russisk tjeneste. Under et oprør i Polen ydede denne hjælp til en nær slægtning, der var indesluttet af russerne i en belejret by, ved ikke at standse en tilførsel af levnedsmidler. Han blev anklaget, dømt og forvist til Sibirien. Hans gods blev konfiskeret af magthaverne, og hans hustru flygtede under det antagne navn Peschcke med sine to sønner over grænsen. Carolus Ludowicus Peschcke skulle være en efterkommer af en af disse sønner.³

Til denne beretning må for fuldstændigheds skyld føjes enkelte træk, der er resultatet af et rundspørge, fortrinsvis blandt familiens ældste i vor tid:

Om det oprindelige slægtsnavn hersker der usikkerhed. Ifølge en tysk kilde skal den polske adelsmand have heddet Roschinski, mens man her i landet mener, han har båret navnet v. Seegardh. Til flugten fra hjemlandet knyttes en livfuld effekt, idet det hævdes, at »helten« under en banket fik

1. Jyllandsposten's kronik 12. 2. 1967. – Peschcke var kandidat i 3. valgkreds.
2. Se f. eks. min artikel i Sønderjysk Månedsskrift, 1968, side 269 (septemberhæftet).
3. Mit Hjem, udg. af de Ferslewske blade 1912, bd. II, s. 24.

*Dorothea Caroline Peschcke, f. 1822.
Gift med Fr. Wilh. Marcus Schulz.*

en seddel stukket i hånden med et vink om at flygte over hals og hoved. I øvrigt skulle den ene af de to sønner være faldet ved Waterloo, mens den anden kom til Slesvig (Sønderborg?) som skorstensfejer. Endelig vil man vide, at rejsen gik over Sverige, og at flygtningene undervejs blev gæstfrit modtaget af munke i et kloster. Man fik af disse munke opskriften på en vidundersalve, og det tilføjes ydermere, at man så sent som i slutningen af forrige århundrede fæstede lid til dens egenskaber i en sådan grad, at den, der sad inde med hemmeligheden, søgtes af naboer og genboer som en slags naturlæge.⁴

Så vidt familietraditionen – de åbenbart periferiske træk indbefattet. Den lader sig ikke i denne sammenhæng efterprøve punkt for punkt, men jeg kan henvise til et par relevante kendsgerninger:

Den 24. 4. 1803 vies den nys nævnte Karl Ludvig Peschcke til Anna Lehne af Sønderborg. Hun var datter af skorstensfejer Joh. Caspar Lehne og Abel Christine Sørensen. Ved kopulationen opgives han at være søn af skomager Johan Jacob Peskie i Bartenstein. Stavemåden Peskie er bibeholdt i kirkebogen i de nærmest følgende år, hvor ægteparrets børn bæres til

4. Diverse meddelelser af frk. Olga Lange og fru Hannah Kremer, Slesvig, frk. Gertrud Gislinge, Flensborg, Archivdirektor a. D. H. F. Deininger, Augsburg, og proprietær B. Peschcke Kædt, Løgten.

Skorstensfejermester Fr. Chr. Samuel Peschcke (f. 1808).

dåben, men ved en senere lejlighed noteres det på den ældste søns foranledning, at familienavnet staves Peschcke, og den oprindelige stavemåde berigtiges i overensstemmelse hermed.

Hvordan det nu ellers forholder sig med skorstensfejerens afstamning, så er det værd at bemærke, at det polske ord *piecyk* betyder »lille ovn«. I russisk træffer man formerne *pech* (ovn) og *pechnik* (ovnbygger).

I hjemmet i Sønderborg voksede en børneflokk på 9 søskende op. Heraf blev 8 voksne. Den ældste søn, Joh. Andreas Peschcke (f. 11. 1. 1804), blev toldforvalter i Oldesloe, hvor han druknede under badning d. 18. 8. 1837. Han var ugift.

En datter, Birgitte Marie Peschcke (f. 30. 6. 1805), blev oldfrue på Augustenborg. Hun ægtede 1841 købmand og deputeret borger Jacob Lange af Sønderborg. En anden datter, Anne Marie Peschcke (f. 23. 2. 1807) blev

Anna Christine Peschcke, f. Maibøl (1809–1875).

gift med kaptajn Mathias Koedt og blev bosiddende i Adelby ved Flensborg. Den næste i flokken var Fr. Chr. Sam. Peschcke (f. 23. 11. 1808), der blev ved faderens håndværk og flyttede til Slesvig. Efter ham fulgte en datter Anna Cathrine (f. 21. 8. 1810), der dog døde som barn (2. 7. 1816). De to yngste sønner blev begge uddannet som snedkere. Hans Peter Peschcke (f. 12. 3. 1812) blev hofsnedkermester i Salzburg, og Johan Heinrich Peschcke (f. 18. 4. 1814) drog til København. De to sidste af skorstensfejerparrets børn er døtrene Anne Cathrine Peschcke (f. 29. 8. 1818) og Dorothea Caroline Peschcke (f. 17. 12. 1822). De blev begge skolelærerhustruer og kom til at bo i Slesvig, idet Anne Cathrine blev gift med Alsingeren, overlærer H. P. Grünfeld ved Domskolen, mens Dorothea Caroline ægtede lærer Fr. Wilh. Marcus Schulz, der efter en omskiftelig tilværelse døde som rektor i Friedrichsberg, den sydligste bydel i Slesvig.

Karl Ludwig Peschcke døde i Sønderborg 25. 6. 1831. Hustruen sad enke i et hus i Pottemagergaden, som sønnen Johan Andreas havde ladet bygge til sine forældre (2. Quarter nr. 64). Hun døde hos sønnen i Slesvig 22. 3. 1855. De syv søskende og disses respektive ægtefæller stiftede de familier, der omtales mere udførligt i det følgende.⁵

Familien Lange, Sønderborg

Købmand Jacob Lange ejede gården 2. Quarter nr. 31B (bag rådhuset). Under Dybbøls belejring – og formentlig efter bombardementet af Sønderborg – måtte han søge tilflugt i Augustenborg, hvor han døde 4. 4. 1864.

Birgitte Marie Peschcke var hans anden hustru. Hun overlevede ham indtil 1877. I ægteskabet var der to børn, datteren Anne Marie (f. 1842) og sønnen Johs. Carl Michael (f. 1845). Anne Marie Lange blev forlovet og i 1870 gift med mineralvandsfabrikant Hans Ludv. Ad. Gislinge. Med tre ukonfirmerede døtre flyttede de o. 1880 til København, hvor han døde 29. 3. 1884. Mens de to af disse døtre er afgået ved døden i årene efter 2. verdenskrig, lever den tredje, Gertrud Gislinge, endnu på Diakonissestiftelsen i Flensborg. Ingen af dem har været gift.

Johs. Carl Michael Lange blev købmand som sin fader, dog med domicil i Flensborg. Han blev i 1874 gift med Catharina Mahler, en datter af teglværksejer Heinrich Mahler i Harreslev. Hun var som barn elev i Monrads skole. Købmand Lange jun. kom i øvrigt til at spille en betydende rolle i Flensborg. Han var stærkt musikinteresseret og stod i forbindelse med adskillige kunstnere, bl. a. fra Bayreuth. Af ægteparrets 5 døtre er nu kun én i live, frk. Olga Lange i Slesvig.⁶

Familien Koedt, Flensborg

Skibskaptajn Mathias Koedt, der boede ved Ballastbroen i Adelby, forsvandt under en rejse med sit fartøj o. 1854, og hustruen, Anne Marie Peschcke, måtte i en årrække klare udkommet for sig og de fire sønner ved at sælge tråd og galanterivarer.

Den ældste af sønnerne, der hed Mathias Koedt som faderen, blev styrmand og drev senere rederivirksomhed i Oslo. Han døde i 1894, 53 år gammel. Hans hustru, Anne Marie Schwensen (fra Kettinge på Als) døde få år senere. De efterlod sig ikke livsarvinger.⁷

Også den næstældste søn, Nicolai Koedt, kom til søs, men druknede i en

5. Oversigten er baseret på H. P. Hansen Grünfeldts selvbiografi og Chr. Mai-bølls kirkebogsuddrag fra Sønderborg, begge i LA. Supplerende data er indhentet på kirkebogskontorerne i Bad Segeberg og Slesvig.
6. Det er i alt væsentligt Gertrud Gislinges og Olga Langes meddelelser, der ligger til grund for afsnittet. Med de to gamle kusiner vil familien Lange dø ud.
7. Alb. Fabritius: Slægten Schwensen fra Åbenrå, s. 77f.

alder af 17–18 år. Nr. tre i rækken er den begavede og driftige forretningsmand og ivrige frihandelsforkæmper Andreas Peschcke Koedt (1845–1929), der grundlagde firmaet »Messen«, og hvis erindringer der allerede er henvist til. Den yngste af sønnerne, Carl Ludwig Mathiesen Koedt, fandt sit virke i USA. Han beklædte i en lang periode posten som dansk vicekonsul i Chicago og døde så vidt vides ugift.⁸

Grosserer Peschcke Koedt blev gift med Elisabeth Duval fra Manchester. Ægteparret havde i mange år deres hjem på Frederiksberg. Af deres 5 børn, sønnerne Andreas og Mathias samt døtrene Lilli, Elise og Bessie er nu kun sidstnævnte i live (fru Bessie Wagner Smitt, Rungsted). Børnebørnene og disses arvinger danner adskillige familier, hvoraf nogle i USA.⁹

Den gamle fru Koedt tilbragte sine sidste år på Frederiksberg. Hun døde 20. 5. 1877. Sønnen, hvem pennen jo lå let i hånden, har skildret hende som høj, smuk og tillidvækkende. »Hun optrådte under alle livets forhold med en velgørende ro og værdighed, der indgød ubetinget tillid ... Da hun stod ene, afslog hun bestemt at tage mod familiens hjælp. Hun fandt dengang som i livets senere tilskikkelser en aldrig svigtende støtte i sin kristentro ... Trods sin beskedne stilling øvede hun en gavnlig indflydelse langt ud over hjemmet. Hendes medfølelse med andres sorger og hendes evne til at trøste og lindre syge hjerter drog mennesker til hende, som aldrig glemte deres besøg i vort hjem. I hendes øjne var lidende mennesker syge børn, der kunne genvinde sindsfreden og livsglæden, når de blot selv ville.«¹⁰

Familien Peschcke, Slesvig

I tilknytning til barndomsminderne fra Flensborg fortæller Peschcke Køedt også et par træk om morbroderen, den navnkundige Fr. Chr. Sam. Peschcke i Slesvig.

I 20 års alderen havde han med fare for sit eget liv reddet 5 børn ud af en brændende bygning. Også senere var han en mand, der blev set op til. Hans godmodige og godhjertede væsen skabte sympati og respekt omkring ham. Som andre af byens borgere har han haft for sædvane at »falde ind« på en ølstue en halv times tid før middag for at slukke tørsten og drøfte byens anliggender. Ved en bestemt lejlighed faldt talen blandt stamgæsterne på en håndværkerkone, der havde mistet sin mand ved et ulykkestilfælde og var ladt ene med flere uforsørgede børn. Peschcke opfordrede resolut de tilstedeværende til at lægge en skærv i hans hat og sende konen det indsam-

8. Omtale i Henrik Cavling: *Fra Amerika*. Forfatter til redegørelsen »Chicago som søhavn«, Kbhvn. 1897.
9. Således grosserer René Peschcke-Koedt, Palo Alto, Californien, og Andreas P.-K., Wyoming, USA. Elskværdigt meddelt forf. af arkitekt Dan P.-K., Charlottenlund.
10. *Mit Hjem II*, s. 23 f.

lede beløb i stedet for at nøjes med »de tomme ord«. Det gav straks resultat, og da han forlod beværtningen med et venligt afskedsnik til stamgæsterne, hørtes der bifaldsytringer som »Hvor det ligner Peschcke!«¹¹

Til byens nidkære politimester August Jørgensen stod han i venskabeligt forhold. Også i ritmester Vilh. Sommers hjem var han en agtet og velset gæst. Han kom ofte til København og talte gerne dansk, men man undrede sig over, at han var mere tilbøjelig til at bande under sådanne omstændigheder, end når han talte tysk. Engang foreholdt ritmesterens frue ham dette. »Hvorfor bander De dog så ugudeligt, Peschcke, når De taler dansk?« Han svarede troskyldigt: »Bande, fru Sommer, det gør jo alle danske!«¹²

Hvorom alting er, så stillede han sig ufortrødent i spidsen for det dansk-sindede mindretal, og det er i denne egenskab, som danskhedens talsmand, at han nævnes i adskillige samtidige beretninger. Han boede i et efter den tids forhold meget præsentabelt hus med facade til byens hovedgade, Stadtweg. Hans hustru var Anna Christine Maibøl (1809–1875), en skipperdatter fra Sønderborg. Ægteparrets ældste søn var opkaldt efter bedstefaderen i Sønderborg (Carl Ludwig P.). 1884 var han medindehaver af en lille cigarfabrik. Han døde ugift i 1898.

En anden søn, Hans Christian, videreførte faderens forretning og blev boende i ejendommen indtil sin død i 1903. Han blev gift med Louise Siemsen fra Reykjavik, men ægteskabet var barnløst.

Det er således gennem det yngste barn, datteren Mathilde, at rådmannens Peschcke har descendens til vore dage. Hun blev i 1841 viet til Jac. Jul. Bergas (f. i Altona 13. 7. 1833, død i Slesvig 1921). Han var boghandler og drev en forlagsvirksomhed, som vil være kendt i kredse, der har beskæftiget sig med Slesvig bys historie. Forlaget Bergas havde til huse i ejendommen Lollfuss 3. Her eksisterer bogladen endnu, omend den ikke længere er på familiens hænder.

Jul. Bergas og hustru efterlod sig tre livsarvinger. En søn emigrerede til USA. En datter, Frida, blev gift i Tyskland. Den yngste datter, Mathilde Christa Louise Bergas, blev moder til 2 døtre. Den yngste af disse, fru Hannah Kremer, f. Thämling, bebor nu lejligheden over bogladen på Lollfuss.¹³

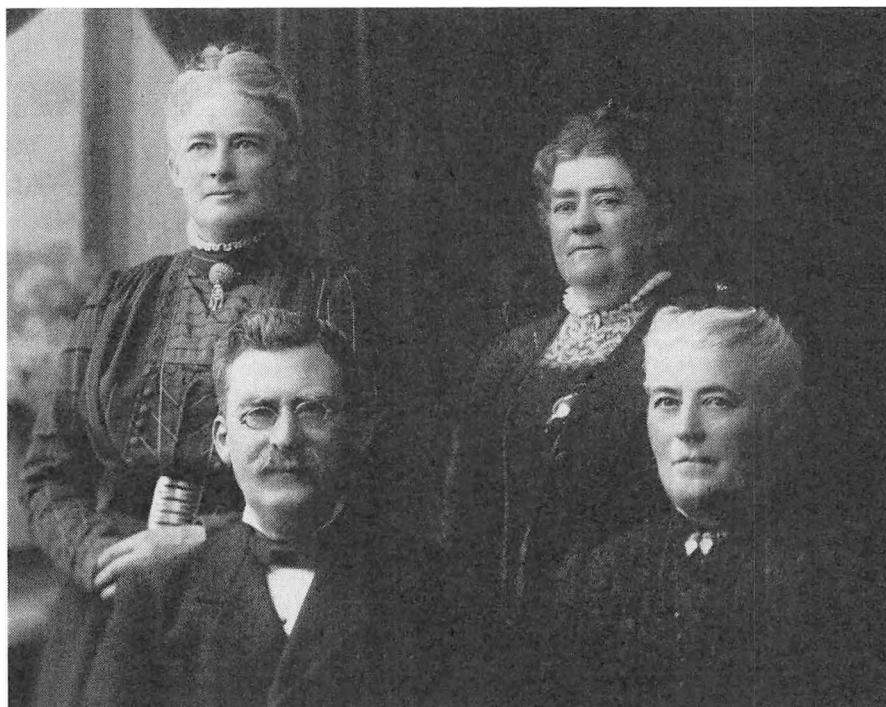
Familien Peschcke, Salzburg

Sønnen Hans Peter Peschcke finder vi omkring 1830 i Salzburg. Her ægtede han 12. 5. 1834 Theresia Engel. Senere betegnes han som hofsnedkermester.

11. Mit Hjem II, s. 24.

12. Af pastor Otto Sommers livserindringer (utrykt). Velvilligst meddelt mig af ritmesterens oldebarn, kordegn Otto Vilh. Sommer, Horsens.

13. Fru Kremer bringes herved en hjertelig tak for sin meget væsentlige andel i denne artikels tilblivelse.

Herredsfoged Carl Andr. Wilh. Grünfeld og hustru Anna, f. Siemsen. Bagved søstrene Caroline Jonassen, f. Siemsen, og Louise Peschcke, f. Siemsen.

De havde fem børn. Den ældste søn hed Karl Ludwig, mens den yngste af to døtre bar navnet Anne Marie.

Blandt hofsnedkermesterens børnebørn kan her nævnes søstrene Anna, Adele og Albertine. De er døtre af hans næstældste søn, Carl Anton Peschcke, der blev gift med Anna Neuschmied, og som ved sin død boede i den anselige historiske bygning »Fuggerhaus« i Augsburg.

Hans Peter Peschckes grav findes endnu på Sebastiankirkegården i Salzburg, nær det sted, hvor komponisten Mozarts fader ligger begravet.¹⁴

Familien Peschcke, København

Den yngste af sønnerne fra Sønderborg, Johan Heinrich Peschcke, gik også ind i snedkerfaget. Han blev bosat i København, hvor han fra 1844 var

14. Arkivpersonalet i Salzburg og Augsburg, samt ikke mindst Dr. H. F. Deininger, der selv er indgiftet i familien, har venligst ydet mig bistand på dette punkt.

beskæftiget som faglærer, dels ved Det kgl. Vaisenhus, dels ved Dronningens Asylskole.¹⁵

15. 4. 1853 blev han i Frederiks tyske Kirke viet til den noget yngre Anna Catharina Elisabeth Green fra Seeholz i Svans. Hun fødte ham 24. 9. 1855 sønnen Karl Ludwig, men ægteskabet blev senere opløst, og hun tabes af syne, efter at hun i en del år havde hutlet sig igennem som trådhandlerske el. lign. Peschcke selv så det heller ikke lyst ud for. Han sad ved sin død i 1873 i temmelig trange kår, og boet omfattede kun lidt bohav og nogle få effekter.

Sønnen, der havde været hans medhjælper ved husflidsarbejdet på Asylskolen, fik dog en seminarieuddannelse. Han døde 1903 som viceinspektør ved Københavns skolevæsen. Ægteskabet – med lærerinde Marie Sophie Hansen – var barnløst.¹⁶

Familien Grünfeld, Slesvig

Om de to yngste døtres skæbne sidder vi inde med ret fyldige oplysninger. Det skyldes for Anna Cathrine Peschckes vedkommende især, at hendes ægtefælle i sine sidste leveår betroede sig til efterverdenen ved at nedskrive en selvbiografi. Den har gentagne gange været omtalt og benyttet, udførligst af Frederik Hansen, Kegnæs, i skriftet »H. P. Hansen Grünfeld fra Kajnæs« (1938).

Anna Cathrine Peschcke og H. P. Grünfeld blev viet i Sønderborg 15. 3. 1840, og året efter blev han ansat ved Wilhelmineskolen. Fra 1844 var han imidlertid knyttet til Domskolen i Slesvig. Han var virksom på mange felter, hans regnebog opnåede stor udbredelse, og han blev en kendt skikkelse i byen, bl. a. i kraft af sine populærvidenskabelige foredrag. I familiens situation i februar 1864 er der tidligere givet læsere af Sønderjysk Månedsskrift et indblik.¹⁷ Interessen vil derfor i denne forbindelse samle sig om de fem børn, der voksede op i hjemmet i Altstadt.

Den ældste søn, Carl Andreas Wilhelm Grünfeld, var i 1864 ansat i Åbenrå, men kom derfra til Tønder som herredsfoged. Han nåede ikke nogen høj alder, idet han døde før faderen, i 1883. Hans hustru, Anna Siemsen fra Reykjavik, flyttede siden til Slesvig, hvor hun døde højt bedaget i 1933. Af deres to døtre døde den ene ugift nogle år før moderen, den anden – som blev tysk gift – døde under 2. verdenskrig efter at have lidt sult og nød under den russiske besættelse af Magdeburg.

15. Chr. Ottosen: Det kgl. Vaisenhus gennem 200 år. 1927, s. 271. – Foreningen »Dronning Caroline Amalies Asylskoles Minde«. Gamle elevers barndoms minder. Kbhvn. 1906.

16. Folketællingerne Kbhvn. 1855 og 1860 nævner desuden en datter, Christiane Frederikke Peschcke, hvis skæbne imidlertid er ukendt. (født 1850?)

17. De stormfulde døgn, årg. 1967, s. 27.

Næstældste søn, Lorenz Grünfeld, var dansk reserveofficer i 1864. Han kom derefter som landmåler til Tyskland. Her døde hans hustru, Maria Møllerup fra Roskilde, og han flyttede med sin lille søn til Slesvig, hvor han døde 1878.

Den næste af sønnerne, Hans Peter Grünfeld, blev gift med en nord-slesviger, Valborg Sönnichsen fra Ensted. De udvandrede til Amerika, og af deres fem børn er der grund til at nævne billedhuggeren Caspar Grünfeld, som bl. a. deltog i udsmykningen af Akademiet i Chicago og universitetet i Los Angeles.¹⁸

Den eneste datter, Anna Cathrine Caroline Grünfeld, døde – efter få års ægteskab med adjunkt O. Lohse — af brystsyge i 1873.¹⁹ Overlærer Grünfeld måtte således følge ikke blot sin hustru, men tre af sine børn til graven, før døden lukkede hans øjne i 1898. Han efterlod sig da, foruden sønnen i Amerika, endnu en søn, Friedrich Christian Grünfeld, der var læge i København. Det faldt i dennes lod, skønt han selv var ugift i mange år, at tage sig af den unge forældreløse brodersøn, Rolf Grünfeld. Sidstnævnte blev holdt til studierne og virkede som præst, først i Arnborg, senere i København.²⁰

En svigerdatter af Rolf Grünfeld bor nu som enke i København. Blandt de synlige minder om slægten i hendes hjem på Østerbro indtager et stort, malet portræt af overlærer Grünfeld en fremtrædende plads. Det er udført af fotograf C. N. Schnittger, der vil være kendt som forfatter til bogen »Erinnerungen eines alten Schleswigers«.²¹

Familien Schulz, Slesvig

Endnu engang kom en lærer ind i familien som svigersøn. Det skete, da Dorothea Caroline Peschcke i september 1847 blev viet til Fr. Wilh. Marcus Schulz. Han stammede fra Slesvig, var ligesom H. P. Grünfeld dimitteret fra Tønder Seminarium og havde ansættelse ved en privatskole i Sønderborg. Her lagde han slesvig-holstenske sympatier for dagen, og i 1849 måtte det unge par forlade Als. De tog ophold i Slesvig, hvor de jo begge havde pårørende, men hvor det – under de herskende forhold – kneb i lang tid med at sikre sig et eksistensgrundlag. En periode var han feltdegn hos insurgenterne, senere fik han timer ved den nyoprettede, stærkt tyskprægede realskole i Slesvig. Gentagne gange forsøgte han at betrygge familiens tilværelse i den offentlige skole, men det lykkedes ikke. I et bønsskrift til

18. Se Who is Who in American Art 1936, s. 37.

19. Ægteskabet var barnløst. Han døde som overlærer i Horsens.

20. Professor Frederik Grünfeld, overlæge ved Johannes Stiftelsen i Kbhvn., gift 1911 – som 65-årig — med Marie Olsen. Død samme år.

21. Også fru Alma Grünfeld, f. Jensen, er jeg stor tak skyldig, ikke mindst for værdifuldt billedmateriale.

Regenburg hentyder han til, at »et hurtigt, overilet pennestrøg« har bragt »årelange lidelser« over ham selv og familien.²² Senere fremstiller han sig som pligttro dansk undersåt, og svogeren, skorstensfejermester Peschcke, går uden held i brechen for ham.

Der er næppe grund til at betvivle, at Regenburg har lyttet mere til politimester Aug. Jørgensens kommentarer, der lød: »Hvad hans ante acta angår, da er de ingenlunde rene. Schulz er i sin tid fordrevet fra Sønderborg for at have agiteret for Slesvig-Holsten. Han blev i sin tid betegnet som en skamplet på realskolen, og skønt han i min tid har været forsigtig, er han dog utvivlsomt en af de »verkoppte« – hans taler i klubben balancerer i det mindste på slap line. Han er svoger til Peschcke ... P. tror, at svogeren vil vise en anstændig opførsel af taknemlighed, jeg venter mig ikke noget særdeles«.

Af den her omtalte korrespondance fremgår endvidere, at Caroline Peschcke tid efter anden har måttet hjælpe med til at tjene til livets ophold ved også at undervise.²³ Det har således været en ret anspændt situation, de to ægtefæller har måttet gennemleve i de unge år. Vendepunktet kom naturligvis med afgørelsen i 1864. Schulz blev nu omsider lærer i folkeskolen, og ved sin afsked i 1885 blev han hædret med en preussisk orden.

Han døde i 1892, hustruen nogle år senere. Familiens yngste, datteren Dorothea Schulz, var død i en ung alder 1873, men en søn, Georg Schulz, var manufakturhandler i Slesvig, hvor han var bosat til sin død i 1908. Han havde i sit ægteskab med Therese Dietrichsen fra Grünholz fire børn, af hvilke en datter, fru Lisbeth Thorsen, St. Soltbro, endnu er i live.

En anden søn, Carl Schulz, gik officersvejen. Han ægtede Hermine Kolbe, som var datter af en velstående bankier fra Stade. Han nåede til sidst rang af general og døde i Solln ved München i 1933.

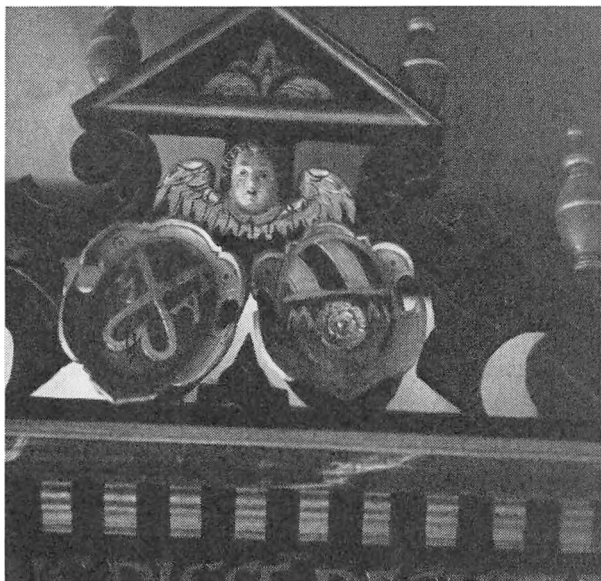
•

Førnævnte Lisbeth Thorsen, f. Schulz, skriver d. 22. 12. 1966: »Selv om jeg er blevet opdraget i antidansk ånd, har mit politiske sindelag dog ændret sig i årenes løb. Med årene tænker man i noget større linjer, og da vi nu er ved at nå dertil at kunne opdele territorier på Månen, skulle man jo være hævet over stridigheder på naboplan.«

En noget sarkastisk, men unægtelig tankevækkende epilog til den udvikling, som 3–4 generationer af Peschckeslægten har levet med i: fra småborgerligt købstadmiljø til europæisk velfærdssamfund. Det vil fremgå af disse sider, hvordan de undervejs blev inddraget i de omskiftelser, der prægede grænselandet i forrige århundrede. *Børge L. Barløse.*

22. Der sigtes formentlig til, at han i efteråret 1848 havde underskrevet en adresse til Fællesregeringen, jfr. Sønderborg Bys historie I, s. 271 f.

23. Brevene fra Peschcke, Schulz og Aug. Jørgensen i Regenburgs arkiv (RArk).

1606 gav birkefogeden i Varnæs kirken en himmel over prædikestolen. Den bærer udskårne portrætter af birkefogeden og hans hustru; man kan også se et englehoved med ægteparrets »våbenskjolde« eller bomærker. (Guld på rødt t.v. og rød/hvid stribet samt guld på blå t.h.).

Birkefogderne i Varnæs

I maj 1769 døde den sidste birkefoged i Varnæs. Lærer Ib Andersen, Brørup, benytter dette udgangspunkt til at fortælle om de mænd, der gennem tiderne har bestridt hvervet som birkefoged i Varnæs.

17. maj 1769 døde den sidste birkefoged i Varnæs på Flybjerggård, kun 39 år gammel. Med ham sluttedes den lange række af mænd, som havde forestået birkefogedembedet i flere hundrede år. Varnæs birk blev nu lagt ind under Rise herred, og herredsfogden dér blev også birkefoged for Varnæs birk.

Det er svært at sige, hvor længe der har været birkefogder i Varnæs. Varnæs birk nævnes første gang 1411, men er sikkert langt ældre. Allede 1231, da Varnæs for første gang nævnes, har der sikkert været birkefogder. På dette tidspunkt var Varnæs en købing, nok grunden til at Varnæs blev et særligt retsområde, et birk. Det er først fra en senere periode, vi kender navnene på birkefogderne. Den første, vi kender, nævnes 1535. I alt kendes navnene på 11 birkefogder. Deraf var syv født i Varnæs, to født udenogs, og endelig to, hvis fødested ikke kendes. De fleste af birke-

fogderne var således født i Varnæs. Ligeså kom de fleste fra bøndernes rækker, og så godt som alle var ustuderede i modsætning til herrederne, hvor studerede folk fra slutningen af det 17. årh. efterhånden afløste herredsfogder af bondeslægt, som ikke havde nogen uddannelse¹. At der i Varnæs ikke sad studerede birkefogder skyldtes birkets lidenhed, det omfattede kun den store landsby Varnæs, senere også Ornum. Pengemæssigt kunne birket ikke virke tiltrækkende.

Birkefogedembedet gik oftest i arv, og de fleste birkefogder tilhørte da også kun to slægter.

Jes Andersen, den første birkefoged, vi kender, nævnes første gang 1535². Hans helbol var fri for afgifter til kongen, ligesom alle de følgende birkefogders gårde enten var fri for afgifter til kongen eller hertugen. 1538 lod han fremskaffe fem lam på ordre fra Brundlund³. Året efter sælger han tolv ørtug byg til husholdningen på Brundlund⁴. Dette år nævnes han for sidste gang. Året før var hans gård blevet fæstet af Matz Reff⁵. Han nævnes på gården 1548⁶. Måske blev han birkefoged efter Jes Andersen. Desværre er kilderne for sparsomme til, at noget bestemt kan siges om det. Men sikkert er det, at hans formodede svigersøn, der overtog hans gård, var birkefoged. Rasmus Petersen (Reuff) nævnes første gang 1563⁷. 1581 fæster han Hans Petersens helbol i Varnæs⁸ og overlader bolet til sin datter Ide og hendes mand Rasmus Jørgensen Dinsen. En anden datter, Kistin, blev gift med rådmand Jes Martensen i Åbenrå⁹. Rasmus Petersen dør ca. 1590. Hans kone overlever ham.

Rasmus Petersens søn, Matz Asmussen, fæster faderens bol 1592¹⁰. Han bliver birkefoged efter faderen. Omtrent på denne tid må han have giftet sig.

Hans kone hed Maren, og dermed er næsten alt sagt, hvad der vides om hende. Som birkefoged havde Matz Asmussen opsyn med hertugens jagttrettigheder og laksfanget. Han blev af og til sendt ud i ærinde for amtsskriveren. Således var han for eksempel 28. april 1597 i Kappel for at købe sild, fanget i Slien, til husholdningen på Brundlund¹¹. 1617 er han

1. Sønderjyske årbøger 2. halvbind 1958. Johan Hvidtfeldt: Den nordslesvigske embedsstand 1700–1848. Side 145–146.
2. Åbenrå amtsregnskab 1535. RA.
3. Åbenrå amtsregnskab 1538. RA.
4. Åbenrå amtsregnskab 1539. RA.
5. Åbenrå amtsregnskab 1538. RA.
6. Skatregister for Åbenrå amt 1548. RA.
7. Åbenrå amtsregnskab 1563. RA.
8. Åbenrå amtsregnskab 1581. RA.
9. Åbenrå bys tingprotokoller 1621. LA.
10. Åbenrå amtsregnskab 1592. RA.
11. Åbenrå amtsregnskab 1597. RA.

9. 78. Matz Asmussen
Vps Zuber, Jes zu ja:
Vursten d. v. l. f. m. b. v. r. n.
will n. m. f. u. v. s. V. l. l. l. l. l.
Lief mit v. i. n. e. r. s. a. n. d. t. v. i. t. e. r. d. i. n. g.
v. i. t. e. r. d. i. n. g. 20. J. a. n. u. a. r. i. 1613.
Matz Asmussen
Eym Samt

Bilag fra amtsregnskabet, underskrevet af Matz Asmussen »med egen hånd«.

i december måned på vej til Gottorp medbringende breve fra amtsskriver Peter Moritzen i Åbenrå¹². Måske havde han ved denne lejlighed også selv ærinde på Gottorp, da et af brevene drejede sig om et helbol i Varnæs, som sønnen Rasmus Matzen havde fæstet. Hos øvrigheden i Åbenrå må han have været en kendt mand, for somme tider kaldes han i papirerne bare for »Matz zu Warnitz«, det var tilstrækkeligt til, at man vidste, hvem det drejede sig om. Ellers kaldtes han Matz Voigt eller Matz Asmussen. Selv skrev han sit navn på sidstnævnte måde.

1606 skænker han Varnæs kirke en himmel over prædikestolen, som bærer samme årstal. Himlen, som endnu kan ses i Varnæs kirke, har på frisen reliefskårne versaler: »A(nn)o Christi 1606 i. n. d. h. heft Matz Asmuss(en) tho Warns disse(n) deck tho der Karke(n) geven godt ton ere(n) der karken tom beste«. (Anno Kristi 1606 har Matz Asmussen i Varnæs givet denne himmel i Herrens navn til kirken, Gud til ære, kirken til bedste). Topstykkerne har en cirkelmedaillon, hvori der er buster af Matz Asmussen og hustru samt en tredje uidentificeret yngre mandsperson. På det forreste topstykke findes dog i stedet to »våbenskjolde« under et englehoved. De tre er klædt i tidens dragter, både birkefogden og hans hustru

12. Gottorper arkivet B. 8. Sager vedrørende skov, jagt og tørvemoser 1614–1712. RA.

bærer pibekraver, og hun har håret sat fint op. Man forbavses over at finde så fine dragter, som i »Danmarks kirker« kaldes adelsdragter, hos en foged over kun et lille birk. De to »våbenskjolde« bærer hans og hustruens våben samt initialer. Birkefogdens må snarere kaldes et bomærke. Han bærer samme mærke på sin signetring, og mærket minder om birkets eget segl. Sønnen Erick Matzen, den senere birkefoged, bærer samme mærke som faderen på sin signetring. Mærket findes i øvrigt indridset flere steder bag på altertavlen. Hustruens mærke ligner et rigtigt våben, desværre er det ikke lykkedes at identificere det. Skulle våbenet forekomme nogen af denne artikels læsere bekendt, ville jeg være meget taknemlig, hvis vedkommende ville lade mig det vide.

Samme år, som Matz Asmussen skænkede himlen, blev han indblandet i en skelstrid. En af de mest fremtrædende bønder i Varnæs, Christen Hansen, og en anden bolsmand ved navn Hans Petersen, havde ikke respekteret skellet mellem deres og Matz Asmussens england. De to blev dømt af otte sandemænd og fik begge en stor bøde¹³. I maj 1608, da han var i Åbenrå, blev Peter Haer, uvist af hvad grund, vred på ham og sagde: »Djævelen fare i Jer (eller også i mig)«. Syv mænd kunne siden på bytinget bevidne, at Peter Haer ingen grund havde til sin udtalelse, så han er nok blevet idømt en bøde¹⁴. 5. februar 1621 mødte Matz Asmussen frem på Åbenrå byting med en del ubetalte regninger af hans afdøde svogers, Jes Martensens, på over 200 rigsdaler, for at sønnen Jacob Jessen skulle anerkende disse. Først benægtede denne dog at have kendskab til regningerne, ved skiftet efter faderen havde han været udenlands, hævdede han. Senere måtte han dog vedgå, at dette var usandt, og måtte da også til sidst anerkende regningerne⁹.

Matz Asmussen kunne skrive, og han sørgede for, at sønnerne kom i skole. De gik i skole i Åbenrå og boede så på herberge¹⁵. Desværre nævnes det ikke, om de gik på latinskolen eller borgerskolen.

1627 udbrød den første af tre krige, som også skulle forarme folkene i Varnæs. Til at begynde med berørte krigen ikke Varnæs så meget. Landsbyen lå mere afsides, ikke ved hovedfærdselsårenerne. Kun af og til kom enkelte ryttere forbi. Men så i krigens andet år, tirsdag den 1. april i middagstimen, kom over 200 ryttere under anførsel af en fransk ritmester ind i Varnæs. Det var kejserlige ryttere, som var på vej fra deres kvarter ved Horsens til Sønderborg, og som besluttede at holde hvil i Varnæs. Et ophold som kostede varnsingerne, omskrevet til penge, 4538¹/₂ m. Rytterne blev indkvarteret på de forskellige gårde. Hos birkefogden blev

13. Åbenrå amtsregnskab 1606. RA.

14. Åbenrå bys tingprotokoller 1608. LA.

15. Åbenrå bys tingprotokoller 1613. LA.

mange ryttere indkvarteret, og 21 af deres heste skulle have foder, som senere blev vurderet til 21 m. På gården røvede rytterne for 30 m. Hos sønnen Erick Matzen, som boede hjemme, tog de for 10 m. Så da krigsfolkene drog af sted igen, var birkefogedfamilien blevet 61 m. fattigere. I forhold til mange andre bolsmands tab var det dog ikke så meget. Men om natten kom rytterne igen, brød ind på birkefogedgården og opbrød skabe og kister, i alt 12 låse blev brudt op. Sengegevandter og tøj blev stjålet, for i alt over 200 m. Også birkefogdens søsters skrin blev opbrudt og derfra taget for over 100 m. Der er hverken tal eller ende på, hvad de tog, så der er ikke meget mere tilbage, hedder det i fortegnelsen over varnsingernes tab¹⁶. På et døgn var meget af det revet væk, som det havde taget år at samle. Varnæs slap dog siden for indkvarteringer i krigen.

Matz Asmussen levede ikke længe efter. Han døde ca. 1629 og må da have været i tres'erne.

Sønnen Erick Matzen, født 1603, blev nu birkefoged efter faderen. Han havde som nævnt gået i skole i Åbenrå og har vel både kunnet læse og skrive. 1631 fæster han faderens bol¹⁷. 1633 gifter han sig med Mette, datter af Hans Iversen i Sønderballe, Hoptrup sogn. I modsætning til faderen vides der kun lidt om ham. Han havde ligesom faderen opsynet med laksfanget og nok også med jagten. De to følgende krige gjorde, at familiens indflydelse dalede. Broderen Rasmus Matzen måtte ca. 1653 afstå sit helbol på grund af gæld og fattigdom¹⁸. Søsteren Ide var gift med helbolsmand og sandemand Jes Ebsen i Varnæs. Deres søn Matz overtog faderens bol, og både han og hustruen døde i svenskekrigen 1657–60. En anden søster, Merret, var gift med helbolsmand Jes Jørgensen Høy i Varnæs. De og deres ældste datter døde ligeledes i krigen 1657–60. En tredje søster var gift i Sønderborg. Erick Matzen og hustru døde også begge i krigen 1657–60, som ruinerede Varnæs. Hendes dødsår kendes ikke. Birkefogden døde 1660 og blev begravet 29. juli i kirken, ligesom hustruen var blevet det¹⁹. De efterlod fire umyndige børn, en datter var lige før krigen blevet gift i Bovrup. Nu var spørgsmålet: Hvem skulle være Erick Matzens efterfølger? Erick Matzens slægt havde beklædt birkefogedembedet i hvert fald i 100 år.

Men Erick Matzens ældste søn var på dette tidspunkt kun 17 år, og en stor del af familien var enten døde eller for forarmede til at gøre deres indflydelse gældende. Det var vel derfor, at den nye birkefoged ikke kom fra bøndernes rækker.

16. Gottorper arkivet B. 9. Sager vedr. krigsbegivenhederne. 1627–29, 57. RA.

17. Åbenrå amtsregnskab 1631. RA.

18. Åbenrå amtsregnskab 1653/54. RA.

19. Varnæs kirkeregnskabsbog 1630–1739, side 108. Varnæs præstegård.

Johan (Petersen) Fabricius var af præsteslægt. Han var født 1632 i Varnæs præstegård, døbt 24. aug., som søn af præsten Peter Fabricius i Varnæs. Han blev birkefoged 1661 og samme år overtog han et helbol i Varnæs, som var blevet »wüst« i svenskekrigen²⁰. Den tidligere fæster, Rasmus Nissen Dinsen, der var af den gamle birkefogedslægt, måtte afstå sin fødegård og overtog et inderststed, liggende på gårdens grund. Johan Fabricius giftede sig med Anna, datter af Thyge Erbsen fra »Abel« (Abild?)²¹. Som præstesøn må man antage, at han har kunnet læse og skrive. Det vides ikke, om han har fået nogen uddannelse. Han døde 1679 og blev begravet 1. sept. Han ældste søn, Peter Fabricius, var da kun 15 år. Han efterfulgte dog alligevel faderen som birkefoged, men er vel næppe blevet indsat lige efter faderens død. Han nævnes første gang 1684 som birkefoged. Om tidsrummet 1679–83 ved jeg intet angående birkefogedembedet. 1691 lader Peter Fabricius fontehimlen i Varnæs kirke udstaffere. Gården, som han har overtaget efter faderen, består 1692 af atten fag beboelseshus med staldrum, femten fag lade og seks fag stakkelade samt to porte. Bygningerne er i middelmådig stand og her og der brystfældige²². 14. juni 1696, kort før sin død, skænker han Varnæs kirke tredive rigsdaler²³. Natten mellem den 20. og 21. aug. 1696 dør han 32 år gammel og bliver begravet 2. september. Han var ugift.

4. okt. 1696 meddeler amtmanden i Åbenrå, Friederich von Günderoth, at han i hertugens navn har indsat den afdøde birkefogeds bror, Hinrich Fabricius, som birkefoged. Foruden at holde justits skal han holde opsyn med skov og jagt, holde øje med gårdene, så de ikke bliver dårlige og ruinerede, og at skatterne bliver indkrævet rigtigt og til rette tid²⁴. Hinrich Fabricius, født 16. febr. 1667, aflægger 6. nov. eden som birkefoged²⁵. Han overtager broderens gård. 20. juli 1699 bliver han i Varnæs kirke viet til Dorothea Oelgard Kamphøener, datter af forpagter Christian Ernst Froböse. 1702 bliver han af amtmanden sendt to gange til Lyksborg med brev²⁶.

I december 1714 bliver sandemand Jep Asmussen (Kaufmann) indsat som birkefoged²⁷. Hinrich Fabricius levede endnu. Hvorfor en ny birke-

20. Åbenrå amtsregnskab 1664/65. RA.

21. Varnæs ældste kirkebog. Ifølge Hans Staack i Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig 13. hefte 1966 skal hun være fra Løjt.

22. Gottorper arkivet D. 24. Efterretning om Åbenrå amts og indbyggernes tilstand 1692. RA.

23. Varnæs kirkeregnskabsbog 1630–1739, side 117. Varnæs præstegård.

24. Åbenrå amtsregnskab 1705. RA.

25. Varnæs sogns historie.

26. Åbenrå amtsregnskab 1702. RA.

27. Åbenrå amtsregnskab 1715. RA.

foged blev indsat, vides ikke. Måske var Hinrich Fabricius allerede på dette tidspunkt syg. Han døde i hvert fald 1718 og blev begravet 18. aug. Den nye birkefoged var helt af bondeslægt. Han var født 1659 som søn af halvbolsmand Rasmus Andersen i Varnæs. Hans mor var ud af en fremtrædende slægt i Varnæs. Han havde giftet sig ind på et $\frac{2}{3}$ bol, som han overtog efter svigerfaderen Asmus Johansen Kaufmann. Jep Asmussen (Kaufmann) fik sit tilnavn efter svigerfaderen. I folkemunde kaldtes familien Kiømand. Omkring 1713 døde hans kone Mette, og 1718 giftede han sig med den meget yngre Karen Lorentzdatter, datter af halvbolsmand Lorentz Jessen Høy i Varnæs. 1721 aflagde han hyldningsed til kongen, som var kommet i besiddelse af den gottorpske del af Sønderjylland²⁸. 1724 købte han ved en auktion sin svogers, Jes Lorentzens halvbol for 106 r. (Bolet var vurderet til 141 r. 7s., og der var 130 r. gæld på bolet)²⁹. Ikke længe efter afhændede han bolet igen.

Endnu 1730 var Jep Asmussen birkefoged, men han var nu over 70, for gammel til at være birkefoged. Desuden begyndte han at gå i barndom. Det kneb derfor med respekten for birkefogden. Uvist af hvad grund kom det 1733 til et sammenstød mellem den gamle birkefoged og Andreas Jepsen i Varnæs. Andreas Jepsen skældte birkefogden ud og endte med at kaste en potte efter ham. Andreas Jepsen fik da også en bøde på én rigsdaler³⁰. I Åbenrå har man nok kunnet se, at det ikke kunne gå længere, og 28. nov. 1733 fik Nicolas Gottfried Hoffmann bestalling som adjungeret birkefoged. I 16 år havde han været ansat på amtstuen i Åbenrå, deraf de 10 år som fuldmægtig³¹. Det ser ikke ud til, at han til at begynde med har haft fast bopæl i Varnæs. Den gamle birkefoged havde selv foreslået postmester Thomas Thomsen i Åbenrå som sin efterfølger og blev heri støttet af sine sønner Asmus, Johan og Andres. Men 18. sept. dette år indgav 38 bønder i birket et andragende om at få Hoffmann, og det har vel nok været udslagsgivende³². I 1735 døde Jep Asmussen og blev begravet 15. maj. To år efter deres fars død anlagde Johan og Andres Jepsen 18. okt. sag mod byfoged Mosheim i Åbenrå. Han skulle 13. sept. samme år på tinge have sagt, at Jep Asmussen havde drukket de penge op sammen med bønderne, som han havde fået ind som bøder. Byfogden skulle bevise, hvad han havde sagt. 20. december forsikrede byfogden under ed, at han hverken havde ment birkefogden med sin udtalelse eller nævnt ham ved navn. Derefter forligedes parterne³³.

28. Varnæs sogns historie.

29. Åbenrå amtsregnskab 1724. RA.

30. Åbenrå amtsregnskab 1733. RA.

31. Varnæs sogns historie.

32. Tyske cancelli. Meddelt mig af overretssagfører Arne Sundbo, København.

33. Åbenrå amtsregnskab 1738. RA.

Som birkefoged fik Hoffmann amtets indtægter af Jep Asmussens gård og nabogården, da han ikke selv ejede nogen gård i Varnæs. Længe sad han ikke i embedet. Allerede 14. febr. 1739 døde han i Varnæs. 16. febr. fik broderen Georg Christian Hoffmann fra Løgumkloster dispensation til, at broderen blev begravet »des Abends in der Stille« i Varnæs³⁴.

Som ansøger til det ledige embede meldte Henning Detlefsen sig. Han havde 1724 giftet sig med Adelheit, datter af birkefoged Hinrich Fabricius, og havde overtaget svigerfaderens gård, Flybjerggård. Han var ikke fra Varnæs, men var kommet fra Angel, nærmere betegnet Fysing, hvor han blev født ca. 1693 som søn af Detlef Henningsen og Anna Margareta. En bror, Hans Detlefsen, sad på Strågård ved Åbenrå. En halvbror var husfoged Günderoth, en illegitim søn af Anna Margareta og vistnok amtmand Günderoth. Det var væsentligst husfoged Günderoth, som havde sørget for, at udskiftningen i Varnæs kom i stand. Også efter udskiftningen havde han stor tilknytning til Varnæs, så det var nok ikke helt tilfældigt, at Henning Detlefsen kom netop til Varnæs. Henning Detlefsen var en af de mest velhavende bønder i birket og havde skyldfri jord til en værdi af 5000 m. Han tilbød at give 150 r. til fromme formål. Studeret havde han ikke, men han mente ikke, det kunne være nogen hindring for at få embedet, for de fleste herredsfogder var jo ligesom han selv ustuderede folk. Og de foregående birkefogder havde ikke haft det mindste kendskab til retsvæsenet, ja Jep Asmussen havde ikke engang kunnet læse eller skrive. Desuden plejede birkefogedembedet at følge hans gård³⁵. Ved læsning af Henning Detlefsens ansøgning forekommer han én ikke netop sympatisk. Han prøver at bagatellisere det, at han var ustuderet, ved at fremhæve andres manglende duelighed. Og så er det delvis hans kones familie, der er tale om. Men er ovennævnte påstande nu også sande?

Påstanden om, at de fleste herredsfogder var ustuderede, er ikke ligefrem sandfærdig. Hvad angår forholdene i Varnæs birk, så er det vanskeligt at sige noget sikkert om de tidligere birkefogders kendskab til retsvæsenet, kilderne er for sparsomme. Men om Jep Asmussen ved jeg, at han i hvert fald kunne skrive³⁶. Henning Detlefsens påstande synes at være noget overdrevne. En anden ting er så, at det lille birk ikke krævede så megen dygtighed og uddannelse som de langt større herreder.

Henning Detlefsen fik embedet. Han fik bestalling som birkefoged 31. juli 1739³⁷. Han førte birkets tingbog, og af hans indberetninger til amtmanden i Åbenrå kan man se, at han beherskede det tyske sprog. 1744 lod han muligvis sin gård bygge om. Stuehuset havde vist herefter teglat. Un-

34. Åbenrå amtsregnskab 1739. RA.

35. Varnæs sogns historie.

36. 1733 dog kun med ført hånd (vel på grund af alderdom).

37. Åbenrå amtsregnskab 1739. RA.

der huset var der en lille kælder med små vinduer. I kældrens kampestenmur var der indmuret jernringe. Måske tjente rummet som fangekælder og arrest. Oven over kælderen, lidt længere mod syd, har der været et rum, der skal have tjent som en slags retslokale³⁸). På stuehusets sydgavl blev der samme år opsat en sandstenstavle med spejlmonogram og årstal samt følgende indskrift:

SOLI DEO GLORIA
WER GOTT VERTRAUT HAT
WOL GEBAUT IM HIMMEL UND
AUF ERDEN WER SICH VERLEST
AUF JESUM CHRIST DEM WIRD
DER HIMMEL WERDEN.

Tavlen sidder nu over indgangsdøren. 1748 døde Detlefsen og blev begravet 21. maj. Hans kone døde 1766. Henning Detlefsen havde tre børn: Hinrich, f. 1725, Detlef, f. 1730, og An Dorthe, f. 1740. Både Hinrich og An Dorthe døde ugifte i Varnæs. På Flybjerggård findes et maleri af Hinrich Detlefsen.

Detlef Detlefsen efterfulgte faderen som birkefoged, kun 18 år gammel. Let har det ikke været for ham at være birkefoged i så ung en alder. Også af hans indberetninger kan man se, at han beherskede det tyske sprog. 11. okt. 1765 giftede han sig med Ingeborg, datter af halvboldsmand Lorentz Asmussen i Varnæs. Han var den første af birkefogedfamilien, der ikke hentede sin ægtefælle udensofns. Allerede 1769 døde han og blev begravet 26. maj i kirken i den nørre side nær døren, hvor familiegravstedet lå³⁹. Detlef Detlefsen var den sidste af fem birkefogder af samme familie, som med undtagelse af en enkelt afbrydelse på knap 25 år havde beklædt embedet siden 1661.

Familienavnet Detlefsen findes ikke mere i Varnæs, men efterkommere på spindesiden efter den sidste birkefoged findes stadig i Varnæs; enkelte af dem bærer fornavnet Henning.

Ib Andersen

38. Meddelt mig af Hans Schmidt, Flybjerggård.

39. J. Fausbøl: Degn Gammelgård i Varnæs i ældre dage, side 37.

HANS LUND

10. december 1890 – 17. april 1969

Efter forstander Hans Lunds begravelse på Farup kirkegård den 22. 4. 1969 var der indbudt til mindesamvær på Rødning Højskole. Kirkeminister, forstander Arne Fog Pedersen har venligst lånt Sønderjysk Månedsskrift manuskriptet til den tale, hvormed han indledte eftermiddagens samvær.

Da meddelelsen om Hans Lunds pludselige død torsdag morgen rygtedes i København, kom mange og spurgte mig, hvor gammel Hans Lund i grunden var, for de var åbenbart i tvivl. Når jeg så svarede, at han blev 78 år, sagde de: nå, men så var han jo også en ældre mand.

Det svar, som jeg fik mange gange, overrumplede mig egentlig. Naturligvis var jeg klar over, hvad kalenderen angav Lunds alder til, men jeg havde i grunden aldrig nået rigtig at acceptere ham som gammel mand. Han holdt sig jo så frisk og næsten uberørt af alder til det sidste, ikke alene fysisk, men også af åndskraft.

Mon ikke de fleste af os er besjælede af dette dobbelte følelsessæt i dag: på den ene side sorgen og savnet og det overrumplende i pludselig at miste en mand, der endnu stod i sin kraft, og som vi derfor stadig opsøgte og rådspurgte, og som har udrettet langt mere end de fleste, – og på den anden side følelsen af, at det var vist en lykkelig afslutning på et langt og travlt liv for en mand, der næppe ville have egnet sig til at blive gammel i den forstand, at han ikke mere var med, hvor tingene skete, og hvor man blev rådspurgt, og ens ord havde vægt.

Det er jo i følge sagens natur forskelligt, hvor mange berøringsflader mennesker får med andre.

Nogle kommer gennem deres liv til at kende få, andre mange. Det sidste kommer en højskoleforstander let til.

Igennem sin lærer- og forstandertid i Askov og Rødding har han nok haft godt en halv snes tusinde elever, og hertil kommer de tusinder, der i årenes løb har siddet under hans talerstol rundt om i landets forskellige egne eller har hørt ham i radioen.

Men Hans Lund ikke alene mødte mange mennesker; han huskede dem. Hans hukommelse for mennesker, han kom i forbindelse med, var ganske utrolig.

Når et nyt elevhold ankom til Rødding Højskole 3. november eller 3. maj, færdedes Hans Lund eftermiddagen igennem rundt ude i den store skolegård for at hilse på dem.

Og når de omtrent 150 nye elever ved 18-tiden skulle ind at spise, stod Hans Lund i døren ind til spisesalen og præsenterede hver og en for sin kone, som stod ved siden af.

Jeg har mangen en gang stået lidt bagved og overværet sceneriet. Han kendte dem ikke alene ved navn, men vidste også hvorfra i landet de kom, om de havde haft søskende på skolen, og i mange tilfælde huskede han også forældrene – såmænd var han af og til også orienteret om, hvem de var forlovet med.

Det var tit ret fantastisk at høre på og afslørede for os unge lærere noget om vor forstanders eminente hukommelse og gode ho'de.

Men jeg tror også, det afslørede noget centralt om Hans Lunds personlighed og livsholdning, nemlig hans store interesse for mennesker. Ordet interesse er egentlig ikke det rigtige, for Hans Lunds holdning bundede ikke bare i en nysgerrighed for andre, men i en ægte medleven med deres person og en optagethed af deres dygtiggørelse og livsholdning og fremtidsskæbne.

Dette i forbindelse med Lunds store klogskab gjorde ham i reglen til det naturlige midtpunkt i enhver kreds. »Bordenden var altid dér, hvor han sad«, som det er sagt.

Han var den, hvis råd man uvilkårligt søgte i vanskelige øjeblikke, og hvor ofte har jeg ikke grebet mig selv i i en speget situation at sige ved mig selv: »Hvad mon Hans Lund ville have sagt til det?« Hans ord og afgørelse blev ofte værdimåler og ledetråd for alle os, der kom til at stå ham nær. Han var som den kloge og erfarne husbond for alle os, der færdedes under hans rummelige tag, både karle og piger og elever og lærere.

Vi vil savne ham utroligt, savne at høre hans dybe, myndige røst og savne hans faste blå øjne, som han fæstede så bestemt på os.

Det, jeg siger her, må nu i grunden slet ikke misforstås, for Lund var for så vidt slet ikke folkelig i dette ords gængse forstand. Der var både noget eksklusivt og noget meget ligetil over Lund.

Da jeg som ung student for 36 år siden første gang kom til Rødding Højskole, havde jeg kun været på højskolen et par dage, da Lund foreslog, at vi skulle være dus, og jeg husker endnu hvor svært det i grunden faldt mig at huske at sige du til ham.

Han var på én og samme tid grand seigneur og jysk bonde og folkelig højskolemand.

Det afsløredes måske bedst, når ved sommerkomedien til elevmødet Hans Lund skulle spille med, hvad han kun egnede sig ret dårligt til. Lund kunne ikke spille nogen anden rolle end sin egen. Men det hændte nogle gange, at den person, han skulle fremstille i stykket, var kongenial med Hans Lund selv, så han i skuespillet egentlig blot behøvede at være sig selv, og så blev det tit meget fint. Jeg husker, han var pastor Castbjerg i Jakob Knudsens »Den gamle præst« og »Excellencen« i Bertil Malmbergs skuespil af samme navn, som vi læste en del gange i besættelsestiden.

Det kunne være et slid at være lærer hos ham, men også meget festligt og skønt at have sit arbejde i den store smukke højskolegård med ham som midtpunkt. Jeg husker sommeraftener, når aftenkaffen var drukket med eleverne og folkene, at Lund foreslog, vi skulle synge aftensang ude på gårdspladsen. Så grupperede vi os i en stor halvmåneformet kreds foran hovedtrappen, hvor Lund selv stod, skuende ud over den store forsamling, mens sangen tonede i den lyse sommeraften ud over tagene. Jeg kan for mit indre blik se ham for mig endnu.

Som historiker og underviser var en ting, der optog Hans Lund meget, det historiske portræt, karakteristikken af personligheden; og der nåede han ofte det fremragende. Jeg har selv som ung kandidat flere gange fulgt hans historiske foredragsrække på Rødding Højskole og oplevet, hvordan en historisk person kom til at stå lyslevende frem af mørke og glemsel gennem Hans Lunds fortælling, ofte således at et helt tidsbillede eller en histo-

Hans Lund fotograferet 1954 med dattersønnen Hans Rosendahl.

risk situation samlede sig om portrættet. Han udlagde og fortolkede ikke. Han fortalte, og tingene fik dimensioner.

Det oplevede en videre kreds også ved månedsmøderneovre i den gamle gymnastiksal, når Lund besteg talerstolen. Han begyndte altid uden manu-

skript, og 5 minutter inde i foredraget greb han ned i højre inderlomme og det kendte gule manuskript, bukket om i den ene side, kom frem. Mange vil sikkert endnu huske foredragene om de sønderjyske førere, om engelske politikere, om Stauning og J. C. Christensen, om Jacob Appel og det sidste, han holdt her, om Estrup og Christen Berg.

Det var det folkelige danske foredrag som når det er bedst, kritisk og videnskabeligt underbygget af den kyndige historiker og folkeligt i sin form; for Hans Lund forstod, som det er sagt, den kunst at tale med bonden på bønderns vis og med lærde mænd på latin.

Hans Lund bevarede disse egenskaber så at sige usvækket til det sidste og dertil sin utrolige arbejdsevne.

Han var et af de flittigste mennesker, jeg nogen sinde har mødt. Og mange vil i deres erindring i disse dage genkalde sig billedet af ham, siddende bag det store skrivebord med stabler af bøger og papirer og alle de mange små gule lapper, hvorpå han gjorde notater under læsningen. Eller de vil huske ham på tur gennem stalden bag korækkerne eller med kær i hånden på vandring gennem markerne.

Jeg sagde før, at det var nok lykkeligt for Lund selv at få en død som den, han fik. Han døde jo så at sige »med seletøjet på«. Og det var midt i sorgen måske lykkeligt for fru Lund og børnene og familien og os alle, at vi også fra hans sidste år helt op til hans død nu kan bevare et billede af ham, der ikke er særlig forskelligt fra det, vi kender fra hans fulde manddomstid i de travle forstanderår på Rødding Højskole.

Vi gamle karle og piger og elever og lærere vil i dag sige, at med ham som vor husbond og leder følte vi os både trygge og kom til at leve med i vor tid.

Derfor er vi mange, der i dag ved hans død med dyb tak i sindet vil tænke tilbage på alt, hvad vi mødte i Hans Lund.

Men vi vil med sorg se hen til, at vi ikke mere skal høre hans dybe stemme og ikke mere skal se ham ind i de faste blå øjne.

Arne Fog Pedersen.

HANS LUND IN MEMORIAM

Der er i de sidste dage peget på mange sider af Hans Lunds livsgerning, vel først og fremmest på højskolemandens og den folkelige foredragsholders, men hans virke i Sønderjylland vil indtage en central plads i sammenhængen. Det er naturligt for dette tidsskrift først og fremmest at fremhæve hans indsats for Historisk Samfund for Sønderjylland. Hertil må føjes nogle biografiske data, som trods deres nøgternhed også kan sige noget til dem, der forstår at læse mellem linjerne.

Hans Alslev Lund er født den 10. december 1890 i Varde, blev student fra Ribe i 1909 og tog skoleembedseksamen i 1916 med historie som hovedfag. Året efter blev han lærer på Askov højskole og afløste i 1926 Erik Appel som forstander for Rødding højskole. Når kirkeminister Arne Fog Pedersen anslår tallet på Lunds gamle elever til omkring 10.000, er det vel berettiget at gætte på op imod 1/2 million tilhørere til de ca. 4000 foredrag, han har holdt ud over landet – og så er radiolytterne ikke talt med.

Hans Lund var medstifter og i mange år medredaktør af Askov-tidskriftet DANSK UDSYN. Han har været medarbejder ved engelske værker, har skrevet om Tyskland i Engelstoft og Nørregaards »Verdenshistorien fra 1866 til vore dage« (1922). I 1923–25 udgav han i to bind »Sofus Høgsbro, brevveksling og dagbøger«, han har skrevet afhandling i »Det danske folks historie«, 1928, og var i redaktionen for den store »Sønderjyllands historie«, som udkom i årene 1930–37, og hvor han tegner sig for det betydningsfulde afsnit om tiden 1864–1920. Foruden dette har han skrevet talrige aviskronikker, især i »Vestkysten«, og har holdt en lang række radioforedrag. En serie om engelske statsmænd er udgivet i bogform.

Efter Hans Jepsen Christensens død blev Lund i 1957 formand for Sønderjysk Skoleforening, hvad der foruden at gøre ham til en af de ledende skikkelser i det nationalpolitiske arbejde yderligere uddybede hans kontakter over hele landsdelen. I forvejen havde han været virksom ved oprettelsen af Jaruplund højskole og sad i dennes bestyrelse. Også bestyrelsesposten i Dansk Kultursamfund må nævnes.

Allerede i 1928 blev Hans Lund valgt ind i styrelsen for Historisk Samfund for Sønderjylland, hvor han således har haft sæde i 41 år, længere end noget andet styrelsesmedlem. Han kom straks med i redaktionen af Sønderjyske Årbøger og var med i dette arbejde i 24 år. Både her og i samfundets skriftrække har hans rige evner og store arbejdskraft gjort sig gældende.

Hans Lund var vel ikke den, der oftest tog ordet ved styrelsesmøderne. Forekom der emner af mere periferisk interesse, nøjedes han med at lytte, men han tog ikke stilling til spørgsmålene, før sagen var fuldt oplyst. Når han til andre anliggender, det være sig faglige eller organisatoriske, tog ordet, hørte man efter, hvad han sagde. Ordene faldt altid med vægt, og bag dem lå indsigt, viden og erfaring. I pauser ved styrelsesmøder – der er ikke mange – kunne vel mindre centrale emner komme på bane, og så kunne man opleve Hans Lund som en underholdende fortæller, der krydrede sin tale med lune og vid.

Historisk Samfund vil føle savnet af Hans Lund, vi vil dybt savne ham i styrelsen, men vi vil mindes hans historiske gerning og hans mangeårige virke i styrelsen med taknemmelighed og ære hans minde i ærbødighed.

C. S.

EN MUSEUMS-KROG

Gæster på Haderslev Amts Museum vil på deres vej gennem samlingerne kunne glæde sig over, at museet har taget en god idé fra andre museer op ved at indrette et »læsehjørne«. Den lille hygekrog, som der er blevet plads til i oldtidssamlingen, indbyder til nogle minutters hvile, og her er fremlagt forskellige tidsskrifter og lignende (bl. a. Skalk, Sønderjysk Månedsskrift og Sønderjyske Årbøger). Der er også bøger til rådighed for publikum, og finder man ikke det, man søger, kan man gøre brug af de bestillingslister, som ligger på bordet. Museets store samling af lokal litteratur bliver således åbnet for interesserede.

Museets udvalg af sort/hvide postkort bliver snart suppleret med farvefotografier i en fornem kvalitet. Postkort og lysbilleder, som sælges for en meget rimelig pris, kan man ligeledes udvælge og bestille på lister fra bordet i læsehjørnet.

ANMELDELSER

ØSTER LØGUM-PRÆSTEN PETER KIER OG HANS SELV BIOGRAFI

Gennem sin skriftrække har »Historisk Samfund for Sønderjylland« efterhånden rakt os et fornemt sæt slesvigske præsteportrætter – nu sidst Øster Løgum-præsten Peter Kiers selvbiografi »Min rejse gennem jordelivet«. En fornem publikation i smuk indbinding er her lagt i læsernes hænder: Peter Kiers uafkortede tekst ledsaget af af-døde provst, dr. theol. Jens Holdts indledning og pastor, dr. theol. Hans Hejselbjerg Paulsens fyldige noter og forsynet med et godt udvalgt billedmateriale. Bogen, der oprindeligt er skrevet på tysk under titlen »Meine Reise durch das Erdenleben« og oversat af Jens Holdt, fortjener egentlig en fyldigere omtale, end her kan gives. Men peges på den skal der i det mindste samtidigt med, at det stærkt skal anbefales læserne at købe den og gøre det arbejde at læse den. Med vilje bru-

ges her udtrykket »arbejde«. Thi det skal på forhånd indrømmes, at bogen vil for nogle ikke være let kost. Den er ikke på hver af sine sider såkaldt »folkelig« læsning. Men dette er just en af dens værdifulde egenskaber, et forhold, der hæver den op på højde med det bedste inden for vor mangfoldige memoirelitteratur. Hvoraf dette kommer, og hvorhen det fører læserens tanker, lader vi foreløbig ligge og præsenterer først gennem nogle rids bogens forfatter.

Peter Kier blev født på en gård i Hovslund lillejuleaften 1771 som søn af jævne bondefolk med gammel rod i sogn og egn. Tidligt lærte han livets alvor at kende: Da han var knap fire år gammel, døde hans moder Jing Hansdatter; og med sin lillebroder Hans ved hånden stod han i hjemmets dør og så ligskaren køre bort: »Nu drager de med min mor til Himmerig« – en begivenhed, der gjorde dybt indtryk på den mærkeligt bega-

vede dreng og kastede sin skygge over hele hans opvækst. Men endnu mere alvor var i vente for Peter. Tidligt udvikledes hans trang til læsning og viden. Bøger var der ikke mange af i hjem og nabolag. Ej heller var den mangelfulde skolegang ham her til hjælp. Men alt trykt, som han kunne få adgang til, læste han og var – det indrømmer han selv – altid bedre tilpas med en bog i hånden end under bondearbejdet. Betegnende for Peter Kier – og samtidigt liflig læsning for en bogsamlende anmelder – er det her at følge, hvordan han brugte alle udveje til at skaffe sig bøger – og han er så betænksom, at han til glæde for forskeren nævner en del af de bøger, som han fik i hænde – og for sine få sammentparede penge lod en sømand i Gøttinge skaffe sig en sending bøger fra hovedstaden. Hans glæde, da sømandens kone møder ham på landsbyens gade og melder, at bøgerne er ankomne, er så levende skildret, som var den oplevet i går! Ved denne tid var imidlertid endnu en stor forandring sket i hans og broderens liv. Selv var han fra efteråret 1786 for et halvt år blevet lejet som skolelærer i Hovslund, men måtte hen på vinteren opgive dette kære hverv, da faderen Hans Kier døde i januar 1787. De to brødre drev nu med gode venners hjælp gården videre. Og Peter måtte også gå til præst og blev konfirmeret – noget af det værste var ham i denne tid præstens to til tre timer lange søndagsprædikener.

Men for så ung en mand gik det ikke både at være husbond og at drive private studier. 19 år gammel lod han sig atter fæste som skolelærer. Og nu opstod for alvor ønsket om at blive præst, allerhelst i hemsognet. Han overlod gården til sin broder, flyttede til Åbenrå og begyndte at få regelmæssig undervisning hos byens andenpræst, den senere bekendte sognepræst i Brede Johan Christian Lautrup, »Dig-

terinden Annas« fader. Bekendtskabet og efterhånden venskabet med denne mand fik stor betydning for Peter Kier – ikke blot derved, at han forbedrede ham til studentereksamen, der blev bestået 1796; men også derved, at i hans hus traf Kier sin senere hustru Anne Christine Bonnichsen, en slægtning af pastor Lautrup. Fra Åbenrå gik rejsen videre til universitetet i Kiel. Kiers hovedindvending mod dette er, at undervisningen kun var videnskabelig, men at videnskaberne aldrig blev sat i forbindelse med fromheden – en, som vi skal se, for ham karakteristisk udtalelse. Årene i Kiel blev ikke mange. Bondestudenten måtte spare på sine få midler og arbejde flittigt. Og allerede 1799 kunne han aflægge den teologiske embeds-eksamen – i betragtning af den svære vej, han havde måttet gå, er det ros-værdigt, at han opnåede hovedkarakteren »II. mit sehr rühmlicher Auszeichnung«. Nu blev Kier for en tid medhjælper hos pastor Prætorius i Burkal. Men hans skildring af denne periode viser tydeligt, at i det stærkt herrnhutisk prægede Burkal sogn og i dets vakte kredse faldt han ikke til. Han omtaler hele tiden herrnhuterne som »brødrene« – i anførselstegn! Efter Burkal-tiden fulgte en tid som huslærer hos pastor Prahl i Vedsted. Fra gravhøjene ved Vedsted præstegård kunde Kier dagligt se over hede- og mosestrøget hjem til Hovslund og Øster Løgum og stod her i dyb længsel: »Jeg strakte mine arme ud efter kirken og forestillede mig usigelig lykkelig, hvis jeg kunne få forbindelse med denne kirke«. Og omsider tog gamle pastor Ravn derhjemme sin afsked. Den 3. januar 1802 foregik valget af ny præst: Peter Kier blev med stort flertal valgt til præst i sit fødesogn.

Barne- og ynglingedrømmen var blevet virkelighed. Men som Kier her skriver i sin bog: »Med opfyldelsen af

vore skønneste ønsker indtræffer i dette liv sædvanligt også fortrædeligheder«. Det skulle han opleve i rigt mål i kommende år. Hans første modgang blev forholdet til den afgæede præst og dennes familie: Parterne kunne ikke enes om indløsningen af præstegården; og familien Ravn håbede, at den nye præst ville ægte en af dens ugifte døtre. Men Kier forblev sin »hulde Christine« tro og fejrede efter sin ordination i maj bryllup med hende i Brede. Forholdet til pastor Ravn bedredes. Og det siger noget om Peter Kiers fine karakter, at han 1808 holdt en meget smuk ligprædiken over sin forgænger.

De følgende 32 års præstegerning i fødesognet blev imidlertid ikke den lykke, drengen og den unge mand havde drømt om. Det er ikke for stærkt sagt, at Kiers præstelig blev en vandring gennem hårdt arbejde, fattigdom, skuffelser og prøvelser. Han kæmpede således i årevis med tyngende gæld; og familien måtte leve nøjsomt, dels på grund af den ringe indtægt i det dengang fattige hedesogn, dels på grund af de udgifter, præstegårdens ombygning pålagde sin beboer. For at bøde på de små midler påtog Kier sig at undervise unge mænd, der stillede mod studentereksamen. Ringe fortjeneste, men hårdt slid bragte dette ekstraarbejde ham, da eleverne – til tider op til en halv snes på et hold – boede og spiste i præstegården. Skuffelserne mødte ham både hjemme og ude. F. eks. da han lærte konfirmanderne nogle salmer af biskop Adlers nye rationalistiske salmebog, hvilket ikke vakte menighedens bifald – han siger selv: »Ved sådanne begivenheder tænkte jeg på Kristi ord: En profet er ikke agtet i sit fædreland«. Og han fik mange lejligheder til at sande dette. Eller da han 1818 efter Varnæs-præsten Peter Ludvig Bernths død søgte »hans skønne ledige embede«, men blev vraget for sin ungdomsven Peter Petersen i Hellevad. Anmelderen, der jo

nu er præst i Varnæs, vil helst ikke tro de stærke, nedsættende ord, Kier her udtaler om denne »menighed, som lod sig lede af andre til alt«! Prøvelserne var også af huslig art. Især lå Kiers ældste barn, sønnen Hans Andreas' udvikling tungt på hans hjerte. Han omtaler ham gerne som »min kære Hans Andreas«. Men, ak, »på ham virkede min undervisning kun lidt, og til videnskabsmand lod han sig slet ikke uddanne«. Nej, for Hans Andreas var med sin vege natur og sit tungsind en kunstner. Hans hu stod til at male. Og *det* kunne han – se blot hans selvportræt i bogen side 224! Men kun nølende gik hans fader med til at lade ham leve helt for sin kunst.

I betragtning af al den modgang, Peter Kier oplevede, vækker det des større respekt at se, at han aldrig gav op. Vel sled han sig op før tiden og nåede kun de 62 år. Men dygtig, viljestærk og bondesej har han været, siden han trods alt fik udrettet så meget. Ved budskabet om hans død udbrød biskop Adler: »Med ham har vor gejstlighed mistet en af sine værdigste mænd, men hans menighed har mistet mest. Han er uerstattelig!« Dette er ingen overdrivelse, om vi tænker på Kiers mangesidige virke. F. eks. gik han stærkt op i arbejdet for sognets skoler, at undervisningen måtte forbedres. Han forfattede endog selv skolebøger – den kendte »Regnebog« 1804 og »Verdensbeskrivelse, en Lærebog for Ungdommen paa Landet« 1810. Og hans pen var virksom i lokalhistorien – blandt hans efterladte manuskripter findes bl. a. en tre binds beskrivelse af Øster Løgum sogn, syv bind om sognets historie gennem tiderne og et atlas på 30 kort over sognet udarbejdede af ham selv. Han var omhyggelig i udarbejdelsen af sine prædikener, hvoraf en hel del endnu findes bevaret. Og han gjorde et stort arbejde med sine konfirmander. F. eks. digtede han årligt til konfirmationen en salme, der

blev sunget i kirken. Og hvert barn fik en seddel med et bibelord, hvortil var føjet et vers oftest digtet af ham selv. Som præst var han en tro hyrde for sit sogn og hjalp den enkelte ikke kun i åndelige, men også i timelige sager. Og få måneder før sin død skyede han ikke trods sin astma og udmattelse at drage helt ned til Genner strand for »at betjene gamle Dins Jepsen« med sakramentet. Vinteren herefter blev slem for ham – selv degnen måtte hjælpe med at våge om natten ved hans sygeleje. Og den 12. januar 1834 sov han hen.

Som allerede nævnt: At følge denne præst gennem hans selvbiografi er et arbejde. Ikke just på grund af det meget, han beretter om sig selv, sit sogn og sin egn og tid, hvilket alt er spændende lokalhistorisk læsning. Men fordi denne mand, denne afsides boende landsbypræst, som aldrig spandt guld eller vandt verdens ære, møder os som en højt begavet, dybt tænkende personlighed, der altid måtte kæmpe med sig selv i forhold til livets store spørgsmål. Dette præger hans bog derved, at dens fremadskridende beretning om, hvad der sker, ideligt afbrydes af kapitler, hvori han anstiller dybe filosofiske og religiøse betragtninger og lader os se dybt ind i hans hjerte.

Theologisk og kristeligt er Peter Kier rationalist. Ratio, fornuften, er for ham som for hans samtid den højeste dommer med hensyn til, hvad sandhed er, og skal dømme over Bibel og kristentro. Men der er noget egenartet ved Kiers tale om fornuften. Han taler et sted om »den alt knusende Kant«, filosofen Immanuel Kant i Königsberg, der – om nogen ellers gjorde det – satte fornuften i dommersædet, men hvem Kier tager afstand fra. Han siger også et sted de betegnende ord: »Det var desværre forstanden, som jeg holdt for fornuften«. For ham er denne sidste altså ikke ganske det samme, som den er for samtiden. Han

er nok rationalist, men i en særlig forstand. Hans rationalisme er ikke den trygge, sikrede, lidt selvglade fornuftsoptimisme, som vi møder så ofte i datiden, ikke den uanfægtelige, hovmodige forstandstro. Den fører vor tanke et helt andet sted hen end til universitetet i Kiel og den der rådende rationalisme. F. eks. når Kier priser pietistiske theologer som Spener, Francke og Johann Arndt. Eller når han gentagne gange taler om »den troende fornuft«, der »leder mennesket til den retfærdige kærlighed og lader det erkende, at det højeste væsen er retfærdig kærlighed – – alene herigennem bliver mennesket saligt«. Eller endeligt når han siger, at »dette liv kun skal være en rejse«, og at »rejsens mål er salighed hos Gud«. Kier står nok med sine samtidige i en bevidst kamp mod al hidtidig såkaldt »overtro« i som uden for kirken. Han er med sin tid den nye oplysnings svorne mand. Men de anførte udtalelser viser, at hans fornuftsbegreb er mindre i slægt med hans samtids end med f. eks. en middelalderlig theologs som Thomas fra Aquino's – hvoraf dette så end kan komme. Thi Kier har sandsynligvis aldrig studeret denne mands eller andre katolske theologers skrifter. Men hans udtryk »den troende fornuft« og hans ord om livet som den rejse, hvis mål er saligheden hos Gud, er typisk thomistiske og har gennem den pietisme, hvis repræsentanter han roser, og som vist har været hans barndomshjems religion, rødder langt tilbage i katolsk middelalders kristen- og livssyn. Som Thomas fra Aquino kan heller ikke han skille tro fra viden eller fromhed fra fornuft. Også i hans hjerte bor begge størrelser side om side uden, at han føler nogen modsætning imellem dem. På denne baggrund må vi forstå rationalisten Peter Kier og tolke hans fornuftsbegreb i dets egenart. Og da bliver det et spørgsmål, hvor meget er rationalist han inderst inde er.

Men endnu et stort og gammelt navn i vesterlandsk åndshistorie melder sig for os ved læsningen af Kiers bog. Det er kirkefaderen Augustins. Om han har kendt denne og hans berømte selvbiografi »Confessiones«, får vi ikke at vide. Men påfaldende er en vis lighed mellem dette skrift fra kirkenes oldtid og Kiers »Rejse«: Begge er de netop »Confessiones«, bekendelser, sjælens historie nok så meget som de ydre begivenheders. Som kirkefaderen skriver også Øster Løgum-præsten for at vise Guds underfulde førelse med ham. Hans bog er hans åndelige testamente, skrevet, som den jo er, til hans børn, at også de må erkende, at »ikke for øjeblikkets skyld har vi været her på vandringens bane. Nej, til beredelse på det bedre liv hist er vort liv her alene bestemt«. Derfor møder vi også her som hos Augustin de hyppige afbrydelser af den selvbiografiske beretning og må med forfatteren standse ved de mange tilbageblik og filosofisk-religiøse, selvvransagende vurderinger af det berettede.

Peter Kiers »Rejse gennem jordelivet« står inden for vor selvbiografiske litteratur som et særpræget, fængslende og monumentalt værk, hvis fylde af dyb menneskekundskab og nærende livserfaring vi sent bliver færdige med at tilegne os.

Endnu skylder vi at nævne Jens Holdts forord til bogen og Hans Hejselbjerg Paulsens noter og kommentarer. Den førstnævnte giver på få sider en rammende karakteristik af Peter Kier – ingenlunde ulig den, som også anmelderen er nået til. Holdt betegner f. eks. Kier som »en indtrængende forsker, vist den sidste polyhistor i Nord-slesvig, en skarp tænker og en følsom digter« og understreger også det særegne indhold i hans fornuftsbegreb. Det mærkes, at provsten i Brede har kendt sig dybt åndsbeslægtet med præsten i Øster Løgum. Og Hejselbjerg Paulsens – Peter Kiers oldebarns –

afsluttende noter og øvrige oplysninger om bogens forfatter er et imponerende arbejde, en rig materialesamling, der både bringer en mængde skjult arkivstof for lyset og inspirerer til fortsatte undersøgelser. Det har ikke været let at kommentere Kiers bog. F. eks. er jo de fleste af hans person- og stednavne konstruerede og har krævet et stort detektivarbejde, for at vi i dag kan læse bogen. Men den næsten alvidende dr. Hans i Fjelstrup har magtet opgaven. Alt i alt: Køb og læs og lær af denne værdifulde publikation, der udgør endnu en perle i »Historisk Samfunds« fine skrifterække!

Urban Schrøder

Haderslev Handelsstandsforening blev oprettet i 1844 – i den danske tid – under navnet Handelsverein i Hadersleben, men en forhandlingsprotokol, der blev anskaffet i 1865, bærer dansk udskrift, og da foreningen efter krigsafslutningen 1864 henvendte sig til politimesteren og fik oplyst, at man kunne få foreningens fane, der var blevet afleveret under krigen, udleveret på betingelse af, at Dannebrogstegnet, Frederik VII's navnetræk og kanten ville blive fjernet i løbet af 24 timer, lod man indtil videre sagen ligge. Det er sådanne småtræk, der giver en sønderjysk foreningshistorie et tillæg sammenlignet med tilsvarende historier nordpå.

Haderslev Handelsstandsforenings 100 års jubilæum kunne ikke ret fejres under besættelsen, og derfor har man nu festligholdt 125 året. Man har ladet socialinspektør Olav Christensen skrive foreningens historie i de 125 år, og ved siden af omtalen af det sædvanlige arbejde med handelsproblemer, post, vej og bane, har han foretaget en undersøgelse af de nationale aspekter i foreningsarbejdet. I en efterskrift undskylder forfatteren sig med, at han kun har haft fire måneders fritid til at løse opgaven. Men resultatet kan stå sig uden undskyldninger.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Morsø Støbegods
Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland - Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Tønder Landmandsbank $\frac{1}{2}$

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns -
Bylderup Bov - Frifølt - Højer - Tinglev - Visby

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung*

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 06-396100

**Besøg
landsdelens
museer**

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

**Graasten
Andelsslagteri**

Giv bøger fra **HISTORISK SAMFUND** som gave

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8. Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel
Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

**DEN NORDSLESVIGSKE
FOLKEBANK**
AKTIESELSKAB
AABENRAA

Sønderlysk Månedsskrifts adresse:
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.
Redaktørernes adresser:
Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå.
Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup
Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerskole for unge mænd og kvin-
der, 3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOG HØJSKOLE - ALS
3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole
Tlf. (044) 8 41 12
Gunner Rasmussen

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

SØNDERBORG HANDELSSKOLE
Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling
Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/3 • VOJENS